

Digital Labor, Uberization, Crowdsourcing: Εργασία και εκμετάλλευση στην ψηφιακή εποχή

του Νίκου Σμυρναίου

Το κείμενο είναι η βάση της διάλεξης μου στο Nosotros στις 23 Απριλίου 2016.

Τα τελευταία χρόνια η εργασία ως παραγωγική διαδικασία η οποία λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο του καπιταλισμού έχει υποστεί σημαντικές αλλαγές σε ότι αφορά τη φύση, το περιεχόμενο, τις συνθήκες αλλά και τους στόχους της. Οι δύο βασικοί παράγοντες που καθορίζουν αυτή την εξέλιξη είναι η ιδεολογική και πολιτική ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού – και το πως αυτή μεταφράζεται πρακτικά μέσα στους χώρους εργασίας – καθώς και η τεχνολογική μετάλλαξη των υλικών συνθηκών παραγωγής χάρη στην ψηφιοποίηση και δικτυοποίηση των μέσων παραγωγής. Οι δύο αυτοί παράγοντες, όπως θα δείξω, είναι άμεσα αλληλένδετοι και αποτελούν τους βασικούς μοχλούς της απορρύθμισης της εργασίας.

Νεοφιλελευθερισμός και εργασία

Η φιλοσοφική βάση του νεοφιλελευθερισμού έγκειται στη θεώρηση ότι το βασικό κριτήριο δράσης των ανθρώπων είναι το άμεσο προσωπικό τους συμφέρον και ότι η ελεύθερη και απρόσκοπτη επιδίωξη του συνιστά το βέλτιστο μέσο για τη μεγιστοποίηση του πλουτισμού μιας οικονομίας.

Ως αποτέλεσμα οι θεωρητικοί του νεοφιλελευθερισμού όπως ο Χάγιεκ είναι εχθρικοί ως προς οποιαδήποτε μορφή ρύθμισης των εργασιακών σχέσεων η οποία αντιμετωπίζεται ως μηχανισμός στρέβλωσης της αγοράς είτε αυτή είναι το εργατικό δίκαιο, τα επιδόματα ανεργίας, η κοινωνική ασφάλιση ή τα συνδικάτα που “εμποδίζουν τον ανταγωνισμό από το να δρα ως αποτελεσματικός ρυθμιστής της κατανομής όλων των πόρων” (Χάγιεκ 2008: 383) (1).

Στη βάση αυτού του συλλογισμού η ιδεατή αγορά είναι αυτή όπου εργοδότες και εργαζόμενοι, ως μονάδες υποκινούμενες από το οικονομικό τους συμφέρον, είναι εντελώς ελεύθεροι να “συνεργαστούν” όποτε χρειαστεί, για όσο διάστημα είναι απαραίτητο στη βάση ιδιωτικών συμφωνητικών που προβλέπουν το χρόνο, τις συνθήκες και την αμοιβή της εργασίας. Κατ’ επέκταση κάθε μεμονωμένο και ατομικό κομμάτι του ανθρώπινου κεφαλαίου έχει ως σκοπό την αύξηση της αξίας του και την ισχυροποίηση της ανταγωνιστικής του θέσης, ως προς τα άλλα αντίστοιχα (2).

Θεωρητικά, σε μια τέτοια αγορά οι εργαζόμενοι ανταγωνίζονται για τις καλύτερες θέσεις εργασίας και οι εργοδότες για να προσλάβουν τους καλύτερους εργαζόμενους μεγιστοποιώντας έτσι τα κέρδη τους. Η ολοκληρωτική απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων με στόχο την επίτευξη αυτού του ιδεατού αποτελεί λοιπόν ιστορικά μια από τις βασικότερες επιδιώξεις της νεοφιλελεύθερης πολιτικής.

Εβδομήντα χρόνια από την ίδρυση της εταιρείας Mont-Pelerin, του βασικού οχήματος που σχεδίασε και εκτέλεσε το σχέδιο με στόχο να εγκαθιδρύσει την ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού, σήμερα βρισκόμαστε πιο κοντά από ποτέ στο ιδεατό μιας εντελώς

απορυθμισμένης αγοράς εργασίας. Όμως η κυριαρχία της συγκεκριμένης ιδεολογίας και οι πολιτικές απορρύθμισης τις οποίες εφάρμοσαν οι κυβερνήσεις που την ασπάζτηκαν δεν αποτελούν τη μόνη εξήγηση για αυτή την εξέλιξη.

Ένα ακόμη βασικό συστατικό της μαζικής απορρύθμισης της αγοράς εργασίας είναι η ψηφιοποίηση και την δικτυοποίηση των μέσων παραγωγής. Η διαδικασία αυτή ξεκίνησε από τη δεκαετία του 50 με την δημιουργία της βιομηχανίας ηλεκτρονικών για να εξελιχθεί σε βασικό χαρακτηριστικό της οικονομίας από τα μέσα της δεκαετίας του 90 μέσω της σταδιακής εμπορευματοποίησης του διαδικτύου.

Η Silicon Valley ως μοντέλο του νεοφιλελευθερισμού

Οι ρίζες της εισαγωγής υπολογιστών και δικτύων στην παραγωγική διαδικασία ξεκινούν από την πολεμική βιομηχανία του 2ου παγκοσμίου και του ψυχρού πολέμου. Οι βασικές καινοτομίες στις οποίες βασίστηκε η μετέπειτα βιομηχανία των προσωπικών υπολογιστών, όπως ο ημιαγωγός από σιλικόνη και το ολοκληρωμένο κύκλωμα, έγιναν από εταιρείες σαν την Fairchild Semiconductor και την General Electric. Ένα από τα κοινά χαρακτηριστικά αυτών των εταιρειών ήταν η προσπάθεια τους να αποβάλλουν τον συνδικαλισμό.

Ο Robert Noyce, συνιδρυτής της Fairchild και στη συνέχεια της Intel, είναι γνωστός για την εμμονή του ενάντια στο συνδικαλισμό τον οποίο θεωρούσε εμπόδιο στην ανάπτυξη της οικονομίας. Ήδη από τη δεκαετία του 50 η ηλεκτρονική βιομηχανία και ειδικότερα οι εταιρείες της Silicon Valley στην Καλιφόρνια χρησιμοποίησαν συγκεκριμένες μεθόδους μανάτζμεντ με στόχο να εξαλείψουν τα συνδικάτα και να ταυτίζοντας τα υποτιθέμενα συμφέροντα των εργαζόμενων με αυτά των εργοδοτών (3). Σε μια εποχή κατά την οποία ο συνδικαλισμός ήταν ισχυρός στην αμερικανική βιομηχανία, ο συγκεκριμένος τομέας κατάφερε να τον περιθωριοποιήσει.

Η παράδοση αυτή της αποστροφής της Silicon Valley ως προς οποιαδήποτε ρύθμιση της αγοράς εργασίας είτε αυτή αφορά τις συλλογικές διαπραγματεύσεις μέσω συνδικάτων, είτε κανόνων που επιβάλλονται μέσω της νομοθετικής οδού, συνεχίστηκε και στις επόμενες δεκαετίες μέσω της σύγκλισης της τεχνολογικής ελίτ με ένα κομμάτι του ελευθεριακού κινήματος.

Όπως έδειξε ο Fred Turner, τη δεκαετία του 80, όταν το όραμα των χίπις για μια εναλλακτική κοινωνία είχε πια πεθάνει, η παραδοσιακή εχθρότητα τους προς το κράτος εξελίχθηκε σε άρνηση κάθε είδους συλλογικής ρύθμισης με στόχο το δημόσιο συμφέρον (4). Κάπως έτσι η Silicon Valley έγινε ένα από τα κέντρα ενός “προοδευτικού” νεοφιλελευθερισμού, όπως αυτός εκφράστηκε από την πολιτική του Κλίντον τη δεκαετία του 90, μπολιάζοντας το εμπορευματοποιημένο διαδίκτυο από το 95 και μετά με τη συγκεκριμένη ιδεολογία.

Η τεχνολογία ως επίδικο της πάλης των τάξεων

Την εποχή που ο Noyce ίδρυσε την Fairchild, ο οικονομολόγος Robert Solow ανέδειξε τη σχέση μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και τεχνολογικής καινοτομίας. Η παραγωγή, σύμφωνα με τον Solow είναι συνάρτηση τριών παραγόντων: του κεφαλαίου που επενδύεται, της εργασίας που διαθέτεται και της τεχνολογίας που χρησιμοποιείται. Όσο περισσότερο καινοτόμος και αποτελεσματική είναι η τεχνολογία τόσο αυξάνεται η παραγωγικότητα του κεφαλαίου και της εργασίας (5).

Η θεωρία αυτή, για την οποία ο Solow κέρδισε το νόμπελ οικονομίας, είχε τεράστια επιρροή μεταξύ επιχειρηματιών, πολιτικών και οικονομολόγων. Η κυρίαρχη τάξη συνειδητοποίησε ότι η συσσώρευση πλούτου και εξουσίας δεν εξαρτάται μόνο από τον έλεγχο των ροών του κεφαλαίου και την εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης αλλά επίσης από την εργαλειοποίηση της γνώσης με τη μορφή παραγωγικής τεχνολογίας. Η συγκεκριμένη ιδέα προϋπήρχε τουλάχιστον από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης στη Μ. Βρετανία. Όμως η μελέτη του Solow της έδωσε επιστημονικό υπόβαθρο και επέτρεψε την συστηματοποίηση της.

Έτσι από τη δεκαετία του 50 κι έπειτα οι εκπρόσωποι του κεφαλαίου ξεκίνησαν μια τεράστια κι οργανωμένη προσπάθεια θησαυροποίησης της γνώσης υπό τη μορφή πνευματικής ιδιοκτησίας (πατέντες, copyright) μέσω της πλήρους ιδιωτικοποίησης πανεπιστημίων, κέντρων έρευνας και καινοτόμων βιομηχανιών όπως αυτή της Silicon Valley. Όπως έχει δείξει η έρευνα, η διαδικασία αυτή αρπαγής και συστηματικής καθυποταγής της γνώσης και της πληροφορία στις επιταγές του κεφαλαίου μειώνει σταθερά το μερίδιο της εργασίας στον παραγόμενο πλούτο (6).

Αυτό γιατί το κεφάλαιο ελέγχει την πνευματική ιδιοκτησία και μέσω αυτής επιβάλλει τους δικούς του κανόνες στην τεχνολογία που γεννά τα νέα μέσα παραγωγής, εις βάρος των συμφερόντων του κόσμου της εργασίας. Με άλλα λόγια η τεχνολογική καινοτομία είναι κεντρικό διακύβευμα της πάλης των τάξεων όμως ελλείψει αντιστάσεων η μάχη για τον έλεγχο της έχει κερδηθεί κατά κράτος από τους καπιταλιστές.

Κόστος συναλλαγών και φορντικός καπιταλισμός

Σύμφωνα με τη θεωρία του κόστους συναλλαγών του Ronald Coase (1937) ο συντονισμός κάθε ομαδικής παραγωγικής δραστηριότητας μπορεί να γίνει είτε μέσω του μηχανισμού των τιμών της αγοράς, δηλαδή με τη χρήση και κάτω από τον έλεγχο της, είτε εντός των ορίων της επιχείρησης και κάτω από τις εξουσιαστικές σχέσεις της οργανωτικής της δομής (7). Με άλλα λόγια, η επιχείρηση δημιουργείται και επεκτείνεται όσο τα κόστη συναλλαγών της οικονομικής δραστηριότητας μέσω των μηχανισμών της αγοράς υπερβαίνουν τα κόστη συντονισμού εντός της επιχείρησης.

Το υψηλό κόστος συναλλαγών μέσω μηχανισμών προσφοράς και ζήτησης (πχ. στην αγορά εργασίας) είναι μια από τις βασικές αιτίες της ανάδυσης της γραφειοκρατικής, ιεραρχικής και συγκεντρωτικής επιχείρησης κατά την διάρκεια του 20ου αιώνα. Η βιομηχανία του 20ου αιώνα συστηματοποίησε τη μισθωτή εργασία γιατί η αναζήτηση εργατικού δυναμικού μέσω της αγοράς (πχ. στη βάση του μεροκάματου) παρουσίαζε υψηλότερο κόστος συναλλαγής λόγω των συγκεκριμένων συνθηκών παραγωγής (ανάγκη για εντατική, συνεχή παραγωγή).

Η συγκεκριμένη μορφή επιχείρησης αποτέλεσε κεντρικό πυλώνα του φορντικού καπιταλισμού. Ως αντάλλαγμα για τις εξουσιαστικές ιεραρχικές σχέσεις στο εσωτερικό της φορντικής επιχείρησης που επέβαλλαν οι καπιταλιστές με στόχο τη μεγιστοποίηση του κέρδους, οι εργαζόμενοι έλαβαν μια σειρά από απολαβές: σταθερή εργασία, συλλογικές συμβάσεις, συνεχή αύξηση της αγοραστικής δύναμης τους κλπ. Στην ουσία πάνω σε αυτόν τον συμβιβασμό στηρίχθηκε η κυριαρχία της σοσιαλδημοκρατίας και κεϋνσιανισμού.

Η οικονομική κρίση της δεκαετίας του 70 και το πετρελαϊκό σοκ αποσταθεροποίησαν αυτό το κοινωνικοοικονομικό και πολιτικό μοντέλο δίνοντας την ευκαιρία στους νεοφιλελεύθερους να προτάξουν μια εναλλακτική θεωρία εξόδου από την κρίση. Η

περίοδος της πολιτικής και ιδεολογικής ηγεμονίας τους άρχισε με την εκλογή της Θάτσερ και του Ρέιγκαν και εκβαθύνθηκε με την ολοκληρωτική προσχώρηση των Ευρωπαϊών σοσιαλδημοκρατών και του Αμερικανικού Δημοκρατικού Κόμματος στο δόγμα του νεοφιλελευθερισμού τη δεκαετία του 90.

Ψηφιοποίηση των μέσων παραγωγής και νεοφιλελεύθερη ηγεμονία

Η ανάδυση της νεοφιλελεύθερης ηγεμονίας τη δεκαετία του 80 και του 90 συνέπεσε με την όλο και αυξανόμενη ψηφιοποίηση και τη δικτυοποίηση των μέσων παραγωγής. Ένα από τα κεντρικά χαρακτηριστικά αυτής της αλλαγής του παραγωγικού συστήματος είναι η κατακόρυφη πτώση του κόστους συναλλαγής.

Πράγματι η αυξανόμενη ψηφιοποίηση και δικτυοποίηση της οικονομίας ενίσχυσε τις συναλλαγές μέσω μηχανισμών της αγοράς στην διάρκεια της παραγωγικής διαδικασίας εις βάρος του ιεραρχικού και γραφειοκρατικού συντονισμού εντός της επιχείρησης. Για παράδειγμα μέσω των νέων πληροφοριακών συστημάτων έγινε πιο εύκολη η ενοικίαση εργαζομένων με συγκεκριμένες δεξιότητες για ορισμένο χρόνο, κάτι που αδυνάτισε ή και εξάλειψε την παραδοσιακή σχέση μόνιμης μισθωτής εργασίας σε αρκετούς τομείς.

Η πληροφοριακή διαμεσολάβηση μεταξύ προσφοράς και ζήτησης εργασίας έγινε έτσι κεντρικός μηχανισμός λειτουργίας της οικονομίας επιτρέποντας την διάδοση της λογικής της υπεργολαβίας. Η παραγωγή διασπάστηκε σε πολλαπλά στάδια που εκτελούνται από διαφορετικές μονάδες (επιχειρήσεις αλλά και μεμονωμένους εργαζόμενους) χωρίς γεωγραφικούς ή άλλους περιορισμούς οι οποίες συντονίζονται από ένα καπιταλιστικό κέντρο μέσω ψηφιακών εργαλείων και δικτύων χωρίς όμως να του ανήκουν άμεσα.

Στη βάση αυτή αναπτύχθηκαν και οι αρχές του νεοφιλελεύθερου μάνατζμεντ (αυτονομία, αποκεντρωμένη διαχείριση έργου, μετρησιμότητα και στατιστικοποίηση, πολυεπίπεδος οριζόντιος ανταγωνισμός μεταξύ εργαζομένων, κατανόησης της αποτελεσματικότητας ως επιτελεσματικότητα/επίδοση (performance), λογιστικός έλεγχος (audit) κλπ.)(8). Η καπιταλιστική επιχείρηση του 21ου αιώνα κατάφερε να μην χρειάζεται πια μόνιμους εργαζόμενους με ισχυρές ιεραρχικές δομές εσωτερικού συντονισμού της παραγωγής. Τα ανταλλάγματα που πρόσφερε ο φορντικός καπιταλισμός στους εργαζόμενους δεν είχαν πια καμία χρησιμότητα παρά θεωρήθηκαν ως αδικαιολόγητα κόστη που έπρεπε να μειωθούν ή και να εξαϋλωθούν.

Uberization

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά έχουν να κάνουν με τη δομή της διαδικασίας παραγωγής στον ύστερο καπιταλισμό και άρα αφορούν κάθε είδους εργασία, είτε αυτή είναι πληροφοριακής φύσης είτε όχι. Οι τεχνίτες των κατασκευαστικών της Δυτική Ευρώπης, οι Κινέζοι απασχολούμενοι στην ηλεκτρονική βιομηχανία, οι επιστήμονες με μπλοκάκι στην Ελλάδα, οι εργάτες της υφαντουργίας στο Μπαγκλαντές, όλοι αυτοί ένιωσαν στο πετσί τους τα αποτελέσματα της ψηφιοποίησης και της μείωσης του κόστους συναλλαγής όταν βρέθηκαν στην υπηρεσία πολυεθνικών με τζίρο δισεκατομμυρίων χωρίς να έχουν καμία άμεση σχέση μαζί τους. Η πληροφοριακή υποδομή συνδέει πλέον εκατομμύρια επισφαλείς και φτωχοποιημένους εργαζόμενους με το κέντρο του παγκόσμιου καπιταλισμού, μέσω χιλιάδων ενδιάμεσων (γραφείων ενοικίασης εργαζομένων, υπεργολάβων, υπεράκτιων εταιρειών και πλατφόρμων πληροφοριακής διαμεσολάβησης).

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το μοντέλο του Uber. Η συγκεκριμένη εταιρεία παράγει μια τεχνολογία η οποία συνδέει την προσφορά και τη ζήτηση αυτοκινήτων με οδηγό. Κάποιος που χρειάζεται να μεταφερθεί κάπου κατεβάζει την application και σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά της κούρσας (τόπος, χρόνος, κόστος) επιλέγει έναν οδηγό. Οι οδηγοί δεν είναι υπάλληλοι της εταιρείας αλλά ανεξάρτητοι εργαζόμενοι που συνεργάζονται με την Uber. Οποιοσδήποτε διαθέτει ένα αυτοκίνητο και δίπλωμα οδήγησης μπορεί να γίνει οδηγός για την υπηρεσία χωρίς οποιαδήποτε άλλη προϋπηρεσία ή γνώση.

Οι οδηγοί πληρώνουν όλα τα έξοδα κίνησης και ανταγωνίζονται για τις περισσότερες κούρσες. Τα χρήματα όμως περνάνε όλα από την Uber η οποία αποφασίζει για τις μίνιμουμ τιμές αλλά και το ποσοστό που παρακρατεί. Φυσικά οι οδηγοί, εφόσον είναι ανεξάρτητοι εργαζόμενοι, δεν έχουν καμία από τις απολαβές των μισθωτών: το εισόδημα τους δεν είναι σταθερό αλλά εξαρτάται από τις ώρες εργασίας και τις τιμές που επιβάλλει η Uber, δεν έχουν ιατροφαρμακευτική κάλυψη, ασφάλεια για τα οχήματα τους και για τους ίδιους, δεν υπάρχουν φυσικά συλλογικές συμβάσεις (9). Το πιο στρατηγικό κομμάτι της δραστηριότητας είναι ο αλγόριθμος που συνδέει την προσφορά με τη ζήτηση και καθορίζει το κόστος των υπηρεσιών και την αμοιβή των οδηγών. Φυσικά από τη στιγμή που η εταιρεία ρυθμίζει τον αλγόριθμο χωρίς κανένα έλεγχο από τρίτο το κάνει με μοναδικό γνώμονα το δικό της συμφέρον. Κατά κάποιο τρόπο ο αλγόριθμος είναι το αφεντικό των οδηγών (10).

Η Uber επιβάλλει επίσης καθεστώς επιτήρησης και εκμετάλλευσης προσωπικών δεδομένων. Κάθε οδηγός της Uber υπόκειται σε συνεχή αξιολόγηση από την εταιρεία και από τους πελάτες στη βάση δεκάδων κριτηρίων (αν είναι γρήγορος, ευχάριστος, αν το αυτοκίνητο είναι καθαρό κλπ.) και εάν ο βαθμός πέσει κάτω από ένα συγκεκριμένο όριο τότε η συνεργασία με την εταιρεία διακόπτεται. Η αξιολόγηση λόγω της μαζικής και συνεχούς της φύσης παίρνει τη μορφή επιτήρησης η οποία έχει άμεσο αντίκτυπο όχι μόνο στα έσοδα των οδηγών αλλά και στον τρόπο που αυτοί συμπεριφέρονται, ντύνονται, μιλούν και σκέφτονται (11). Με άλλα λόγια το σύστημα του συνεχούς rating αποτελεί ένα είδος “πολιτικής τεχνολογίας του σώματος” (biopolitique) με την έννοια του Φουκώ. Ταυτόχρονα η Uber συλλέγει τεράστιες ποσότητες δεδομένων και για τους πελάτες αφού γνωρίζει με λεπτομέρεια κάθε μετακίνηση τους μέσω της πλατφόρμας.

Το μοντέλο της Uber έχει αρχίσει να αναπτύσσεται σε διάφορους τομείς από εκατοντάδες εταιρείες: AirBnB για την ενοικίαση καταλυμάτων, Drivy για ενοικίασης οχημάτων, Postmates για ντελίβερι σε οτιδήποτε, TaskRabbit για οποιαδήποτε εργασία κλπ. Αφορά πλέον χιλιάδες εργαζόμενους και κυρίως αποτελεί μοντέλο για τις εργασιακές σχέσεις του 21ου αιώνα.

Digital Labor

Ήδη από τη δεκαετία του 50 ο Γάλλος κοινωνιολόγος Georges Friedmann είχε αναδείξει την τάση της ταιλοριστικής οργάνωσης της παραγωγής να θρυμματίζει τη χειρωνακτική εργασία(12): η συνεχής επανάληψη μικρών, ασύνδετων μεταξύ τους δράσεων από τους επιτηρούμενους εργάτες στο πλαίσιο μιας διαδικασίας παραγωγής της οποίας ο σκοπός και το νόημα τους διαφεύγει δημιουργεί αποξένωση και πλήξη. Η ψηφιοποίηση και η δικτυοποίηση των μέσων παραγωγής επεκτείνουν πλέον αυτή την τάση θρυμματισμού και στην πνευματική εργασία.

Το πιο γνωστό παράδειγμα αυτής της τάσης είναι η υπηρεσία Mechanical Turk της Amazon. Το όνομα της εμπνέεται από ένα, υποτίθεται, αυτόματο παίκτη σκακιού που έφτιαξε και

παρουσίασε το 1770 ο Ούγγρος εφευρέτης Wolfgang von Kempelen – προκειμένου να εντυπωσιάσει την αυτοκράτειρα Μαρία Θηρεσία των Αψβούργων (13). Ο σύγχρονος “μηχανικός τούρκος” (Mturk.com) που εγκαινιάστηκε στις αρχές Νοέμβρη του 2005 είναι μια πλατφόρμα διαμεσολάβησης μεταξύ προσφοράς και ζήτησης εργασίας για μικρο-έργα (Human Intelligence Tasks) τα οποία εκτελούνται μέσω υπολογιστή και εξ αποστάσεως αλλά απαιτούν ανθρώπινες δεξιότητες (πχ. η αναγνώριση προσώπων, η κατηγοριοποίηση φωτογραφιών και μουσικής, η αναζήτηση λαθών σε κώδικα κλπ.).

Η συγκεκριμένη πλατφόρμα crowdsourcing συνδέει χιλιάδες εργοδότες οι οποίοι προσφέρουν μικρο-έργα με εκατοντάδες χιλιάδες διανοητικούς “εργάτες” που προτίθενται να τα εκτελέσουν. Φυσικά οι σχέσεις μεταξύ τους δεν ρυθμίζονται παρά μόνο από το νόμο της προσφοράς και της ζήτησης χωρίς καμία προστασία για τους εργαζόμενους. Ο εργοδότης δεν αναλαμβάνει καμία υποχρέωση εκτός απ’ την (συμφωνημένη εκ των προτέρων) πληρωμή την οποία υπολογίζουν στη βάση βάση ωρομισθίου (συνήθως περί του ενός δολαρίου) και του χρόνου που χρειάζεται για να έρθουν σε πέρας. Η αποξένωση του φορντισμού εισέρχεται έτσι στο πεδίο της διανοητικής εργασίας και συνοδεύεται από παντελώς απορυθμισμένη εκμετάλλευση και επισφάλεια. Ο Μηχανικός Τούρκος της Amazon αποτελεί έτσι το έμβλημα του κατακερματισμού και της εξατομικευμένης εκμετάλλευσης της εργασίας.

Το συγκεκριμένο μοντέλο συσσώρευσης υπεραξίας εις βάρος της μάζας των χρηστών των ψηφιακών δικτύων επιστρατεύει ακόμα και τις θετικές εξωτερικότητες που παράγει η άμισθη εργασία τους (free labor) με τη μορφή περιεχομένου και προσωπικών δεδομένων τα οποία πωλούνται στους διαφημιστές. Η συμμετοχή του κοινού στην δημιουργία και την διάδοση περιεχομένου (κείμενο, εικόνες, βίντεο, ήχος) και μετά-περιεχομένου κάθε μορφής (οδηγίες, απαντήσεις, εξηγήσεις, ψήφοι, κριτικές) εκλαμβάνεται θετικά λόγω του ενεργού ρόλου που καλούνται να παίξουν οι χρήστες, σε αντιδιαστολή με το παθητικό μοντέλο του εξαρτημένου και ετερόνομου τηλεθεατή. Όμως στην πραγματικότητα οι “συμμετοχικές” υπηρεσίες του διαδικτύου όπως το Facebook είναι πρωταρχικής σημασίας για τον σύγχρονο καπιταλισμό αφού αποτελούν ουσιαστικά « μηχανές συγκομιδής » υπεραξίας από τη συλλογική άμισθη παραγωγική δραστηριότητα των χρηστών (13).

Κατακλείδα

Βασιζόμενος στο ιστορικό πλαίσιο της ταυτόχρονης ανάδυσης της πολιτικής ηγεμονίας του νεοφιλελευθερισμού και της τεχνολογική μετάλλαξη των υλικών συνθηκών παραγωγής χάρη στην ψηφιοποίηση και την δικτυοποίηση των μέσων παραγωγής, προσπάθησα να δείξω ότι οι δύο αυτοί παράγοντες είναι άμεσα αλληλένδετοι και αποτελούν τους βασικούς μοχλούς της απορρύθμισης της εργασίας. Υπό αυτή την έννοια τα ψηφιακά δίκτυα είναι αναπόσπαστο κομμάτι του μηχανισμού εκμετάλλευσης στα πλαίσια του σύγχρονου καπιταλισμού.

Αυτό όμως σημαίνει ότι πρέπει να καταθέσουμε τα όπλα και να αναδιπλωθούμε σε τεχνοφοβικές και “ασκητικές” θέσεις άρνησης του μοντέρνου; Η απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα είναι σαφώς και όχι. Όπως δείχνει το κίνημα ενάντια στην απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων στη Γαλλία, τα ψηφιακά δίκτυα μπορούν να αποτελέσουν φορείς αυτο-οργάνωσης του κοινωνικού κινήματος με στόχο την αλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας (14). Επίσης η πληροφοριακή διαμεσολάβηση μεταξύ προσφοράς και ζήτησης την οποία διευκολύνουν τα ψηφιακά δίκτυα εάν εφαρμοστεί σε μη εμπορευματοποιημένο πλαίσιο μπορεί να ταχθεί στην υπηρεσία του

δημόσιου συμφέροντος εφαρμόζοντας εναλλακτικά μοντέλα παραγωγής και διάδοσης των “κοινών” (commons) ακόμα και σε συνθήκες κυριαρχίας του κεφαλαίου (15). Η αμυντική στρατηγική της αντίστασης στη λαίλαπα του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού όμως δεν αρκεί.

Οι Srnicek και Williams στο πρόσφατο βιβλίο τους *Inventing the Future* υποστηρίζουν ότι το βασικό διακύβευμα για την Αριστερά και τον κόσμο της εργασίας στον 21ο αιώνα είναι το πως θα επανεπενδύσει την τεχνολογία με προοδευτικό, ουτοπικό περιεχόμενο και όραμα (16). Για παράδειγμα, με τον παρόντα συσχετισμό δυνάμεων, η γενίκευση της αυτοματοποίησης μέσω αλγόριθμων και ρομπότ έχει ως αποτέλεσμα τον αφανισμό της μισθωτής εργασίας και την εντατικοποίηση της εκμετάλλευσης πέρα από το κεϋνσιανικό κονσένσους. Αν όμως η τεχνολογική πρόοδος μπει στην υπηρεσία ενός ηγεμονικού σχεδίου υπέρ των πολλών το τέλος της μισθωτής εργασίας μπορεί να γίνει ορίζοντας χειραφέτησης και ελευθερίας. Αυτό ίσως αποτελεί και το κεντρικό ζητούμενο της εποχής μας.

Πηγή: <http://ephemeron.eu/1848>